

Výchova adolescentů z pohledu pedagogiky a psychologie

- Co je výchova a její cíle
 - Styly výchovy
- Výchova v adolescenci?
 - Odměny a tresty
 - Autorita ve výchově

- Rozdělte se do čtveřic/pětic
- Zformulujte společně definici výchovy
- Každý si vybere 1 kartu hodnoty
- Ve skupině sestavte hierarchii vybraných hodnot
- Napište, jak k těmto hodnotám výchovně povedete své žáky

- Záznam pošlete jiné skupině
- Prostudujte. Co stojí za povšimnutí?

Výchova (definice)

- celoživotní společenský proces ovlivňování osobnosti....
- proces záměrného působení na osobnost člověka... směřující k cíli
- vzájemné působení vychovávajících a vychovávaných, jejich vzájemná interakce, komunikace (děti ovlivňují „vychovávají“ rodiče)

Záměrná, cílevědomá soustava činností, proces zaměřený k relativně trvalému utváření **osobnosti** člověka (formování jeho základních osobnostních znaků: názorů, přesvědčení, postojů, citů), utváření podmínek umožňujících rozvoj a stimulujících snahu člověka stát se integrovanou a **socializovanou osobností**, vytvořit člověka jako sociální bytost. Utváření **charakteru** osobnosti působením na city a vůli. Proces cílevědomého utváření vztahu člověka ke světu (k přírodě, civilizaci, kultuře, sociálnímu prostředí). Ideálem výchovy je takové formování osobnosti, kdy se slučuje svoboda jedince s mravním řádem společnosti (lidstva).

- **Výchova dětí a mládeže**
- **Výchova dospělých**

- **Propojení se vzděláváním (není vzdělávání bez výchovy a naopak) (Herbart, Drtina) nebo sociální učení (Bandura)**

Výchovné cíle

- Dlouhodobé.....formování zájmů, postojů, morálních aspektů – hodnot osobnosti, rozvoj vůle, odpovědnosti... (charakteru)...
- Střednědobé ... Výchova k volbě (profese), převýchova..., změny postojů, vztahů....
- Krátkodobé Převzít úkol, pozdravit....

Struktura hierarchie cílů

Hierarchie výchovných cílů je zobrazena ve výše uvedeném jehlanu. Základnu tvoří cíle individuální, špičku cíle obecné a střed cíle dílčí.

Výchova z pohledu spol. věd

- **pedagogický pohled** - proces **záměrného působení** na osobnost člověka s cílem dosáhnout pozitivních změn v jejím vývoji - **učení**, sociální učení, vzdělávání k....záměrný proces (Průcha)
- **antropologický pohled** – výchova může být považována za prostředek, jímž se ze zvířete **stává člověk lidskou bytostí** přes záměrné a formální i neúmyslné a neformální metody (Ransaw).
- **sociologický pohled** – výchova je proces, v němž společnost (jednotlivci, skupiny a instituce) v souladu se svými potřebami, zájmy a cíli působí na jednotlivce a utváří tak individuální **předpoklady k zastávání společenských pozic a rolí** u další generace a její předpoklady k využití a rozvinutí hodnot dané kultury. Hlavní důraz je zde kladen na postavení jedince ve společnosti...(Petruska)
- **psychologický pohled** - otázka **utváření osobnosti jedince**.systematické rozvíjení citových a rozumových schopností člověka, utváření jeho postojů, způsobů chování, v souladu s cíli dané skupiny, kultury apod. (Hartl)

Filozofie výchovy (ideál), teorie výchovy (řešení)

FV = hledání teoretických východisek výchovy a její podstaty v tradici evropských dějin a evropského myšlení a také reflexe fenoménu výchovy a místa člověka v něm, v historickém a následně aktuálním kontextu.

Otázky:

- Co je výchova?
- Co má být cílem výchovy?
- K jakým hodnotám má vést?
- Aktuální výchovné problémy (analýza stavu)

Výchova v rodině. Sociálně-psychologický pohled (vlivy)

- životní zkušenost vychovatelů,
- vzdělání,
- vlastnosti,
- zdraví,
- sociální status,
- vlastní životní cíle,
- osobní problémy a životní události,
- sociokulturní podmínky...

S věkem stoupá vliv kamarádů dětí, zájmů, módy.

Psychologie výchovy

Otázky např.:

- jaké jsou účinky výchovných metod a výchovných stylů (pedagogická psychologie)
- Věkové determinanty (vývojová psychologie)
- výchova a vztahy/komunikace, jak výchovu ovlivňují vrstevnické skupiny (sociální psychologie)
- Atd.

Pohled vývojové psychologie

- Jaké jsou aktuální problémy výchovy?
- Co je pro adolescenci (13-18 let) typické?
- Co to znamená pro výchovu?

KOHLBERGOVA STÁDIA MORÁLNÍHO VÝVOJE

Lawrence Kohlberg - americký psycholog, kognitivní vývoj předchází mravnímu vývoji, ale dosažení vyšších kognitivních stadií ještě neznamena vyšší stupeň morálky

Předkonvenční úroveň morálky

- vnější morálka - chování může být tvarováno zpevňováním
- orientace na trest (1. úroveň)
- orientace na odměnu ~ naivní instrumentální hédonismus (2. úroveň)

Konvenční morálka

- orientace být hodným dítětem (3. úroveň)
(správné je to, co za správné považují ostatní)
- orientace na řád a zákon (4. úroveň)
(co by se stalo, kdyby každý porušil zákon)

Postkonvenční morálka

- orientace na společenskou smlouvu (5. úroveň) - v pátém stádiu méně než 15% lidí, od 25 let
- univerzální etika (6. úroveň) orientace na svědomí či principy

Výchova z pohledu vývojové psychologie

Dospívání

Korekce sebepojetí.

Pohled do sebe – období introverze. Hledání sebe sama, pochybnosti, nespokojenost.

Vliv vrstevníků na sebehodnocení. Důležitost zevnějšku. Po neúspěchu mnohdy klesají aspirace.

Sociální vývoj

Odmítá podřízené role. Tendence osamostatnit se. Kritičnost, obranné reakce. Frustrace a nedorozumění s dospělými. K dospělým netolerantní. Konflikty. Nechuť ke kompromisům, odmítání zbabělosti, submisivity, formalit, apod. Specifický komunikační styl. Odpoutání od hodnot rodiny. Normy vrstevníků. Peer programy. Mají povinnosti, ale ne mnoho práv.

Rizika dospívání

- Rizikovost může být chápána ve smyslu ohrožení mládeže (zneužívání apod.), ale především **jako ohrožení vývoje** – problémy **sociální adaptace dospívajících**.
- Následkem spolupůsobení určitých faktorů je **zvýšená pravděpodobnost selhávání v sociální a psychické oblasti**.
- Poruchy vývoje - **nepřiměřené sociální chování spojené s dospíváním** se objevují **ve všech kulturách** (jde o pubertu a adolescenci – období mezi dětstvím a dospělostí).
- Podle WHO: **nárůst problémů** mládeže ve třech formách:
 - **Pasivní**: únikové chování, záškoláctví, vyhýbání se požadavkům, suicidia
 - **Agresivní**: delikvence, násilí, šikana až extrémny – terorismus...
 - **Kompromisní** forma: instabilita, výkyvy v práci, emoční labilita

Rizika dospívání

Rozhodující rizikové faktory: selhávání při naplňování jednotlivých vývojových úloh

- Frustrace z **neuvolněné vazby** na dospělé (poruchy ve vztahu k dospělým)
- Těžkosti s **překonáváním dětských výhod** (nepřipravenost převzít odpovědnost – selhávání v úkolech, ve škole, nízké ambice...)
- Nedokáže najít **místo ve skupině vrstevníků** (sociální izolace, antisociální skupiny...)
- Problémy v **hledání identity** – zmatek, méněcennost, bezmocnost (neurózy, úniky do drog...)
- Problémy ve **vztazích k opačnému pohlaví**

Neurotická spirála (H. Fensterheim):

Neadekvátní reakce – pochybnosti o sobě – narušené reakce – pochybnosti o sobě...

Co styly výchovy?

Co prostředky výchovy?

Nalepte/nakreslete barevné puntíky k flipům:

- Styl výchovy, na který si vzpomínáte v rodině (žlutý)
- Styl výchovy, který byste chtěli doma uplatňovat k dětem (žlutý)
- Styl výchovy, který byste chtěli uplatňovat k žákům (žlutý)
- Tresty, které byste nejvíce nedoporučili (červené)
- Tresty, které byste nejvíce doporučili (modré)
- Odměny, které považujete za dobré (modré)
- Odměny, které považujete za nepříliš vhodné (červené)

Projděte se kolem a v dané pětičce diskutujte, co Vás (ne)překvapilo

Jaké jsou důsledky vámi odmítaných trestů?

Jaké jsou podmínky trestání?

Výchovné styly

K. Lewin

Autokratický styl **Integrační** **Liberální**

Schaefer, E.S.

Výchovné styly

(Čáp, 1994)

Řízení → Emoční vztah ↓	silné	střední	slabé	rozporné
Záporný	Výchova autokratická, tradiční, patriarchální		Liberální s nezájmem o dítě	Rozporné řízení, záporný vztah
Záporně kladný	Výchova emočně rozporná, jeden z vychovatelů zavrhuje, druhý extrémně kladný, koalice s dítětem...			
Kladný	Výchova přísná a laskavá	Optimální forma se vzájemným porozuměním a přiměřeným řízením	Laskavá výchova bez požadavků a hranic	Rozporné řízení relativně vyvážené kladným emočním vztahem
Extrémně kladný			Kamarádský vztah, dobrovolné dodržování norem	

Výchovné metody

- Co pokládáme za výchovné metody?
- Záměrné a systematické způsoby, postupy a prostředky, které směřují k výchovnému cíli

Výchovné prostředky a metody

- Kladení požadavků

základní prostředek výchovy. Zprostředkovávání norem - požadavků společnosti. Záleží na míře požadavků, formě příkazu, smysluplnosti, autoritě dospělého, důslednosti, kontrole a hodnocení plnění.

- Metoda přirozených následků/logických důsledků. Uklidit po sobě... (J. J. Rousseau). Teze: Špatný je čin, který dítě udělalo, dítě špatné není.
- Povzbuzování.
- Komunikace – otázky, vyjednávání, smlouvy, diskuse.
- Osobní příklad, každodenní chování
- Emoční projev – výchova vztahem
- Hry, četba
- Příkaz, trest
- Odměna
- Sebevýchova - cílevědomé a dlouhodobé úsilí o formování sebe sama

Odměna a trest

Odměna: Kladné společenské hodnocení, uspokojení potřeb, zážitek. Výhody, materiální odměny.

„Zevšednění“ odměny.

Trest: Negativní společenské hodnocení, omezení potřeb,

Funkce trestu: Ukázat na problém, smýt pocit viny, ukázat lepší cestu.

Následky: Nelibost, stud, pocit ublžení, frustrace i bolest.

Rizika trestu: Narušuje vztah, stimuluje vytváření strategií, jak se trestu vyhnout, nemusí nic napovědět o správném chování, vyvolávají úzkost a odpor, mohou mít jen krátkodobý účinek, mnohdy neřeší příčiny.

- Vhodné a nevhodné tresty?
- Vhodné a nevhodné odměny?
- A co ve škole?
- Jaké je „efektivní“ trestání (podmínky)

Tresty

Rizikové: např. zákaz činnosti, ukládání práce, učení, psychické a fyzické tresty.

Psychické tresty – odepření projevů náklonnosti, odměřené chování, urážení, ponižování.

Rizika:

Učí se vydírat, narušení vztahu, silná emoční zátěž, nejasný konec, nejasný vztah k nápravě chování

Fyzické tresty:

Cílem je způsobit fyzickou bolest.

Rizika: Stimulace agresivity a strachu, Silnější má právo na své straně, Často v afektu, Nejasný vztah k nápravě chování

Fyzický trest – stimulace agresivity.

Mezinárodní úmluva o právech dětí.

K nejčastěji uváděným formám psychického týrání patřily: (dle Linky bezpečí)

- **chování dospělého vyvolávající pocit zbytečnosti a méněcennosti (63,6 %),**
- **pocit, že dospělá osoba nebere dítě na vědomí (59,5 %),**
- **znehodnocování myšlenek a pocitů dítěte (48,1 %),**
- **ponižování (37,6 %),**
- **omezování v kontaktu s kamarády nebo jinými blízkými osobami (29,4 %),**
- **nadávký, vulgární oslovování ze strany dospělého (27,8 %),**
- **opakované vysmívání se dítěti (27,2 %),**
- **pocity strachu či hrůzy vyvolané chováním dospělého (21,9 %),**
- **opakovaná lhostejnost dospělého k dítěti (21,6 %).**

Účinné trestání ve třídě (Fontana)

- Rizika trestu: narušuje vztah, silnější si dovoluje na méně silného, vytváření strategií, jak se vyhnout trestu, nemusí nic napovědět o správném chování, vyvolávají úzkost a odpor, krátkodobý účinek, neřeší příčiny.
- Účel trestu: **odplata, odstrašení, náprava.**
- Efektivní trestání:
 - Střídmé užívání,
 - dát žákovi příležitost vysvětlit chování,
 - neodkládat trest (poznámky?),
 - musí být nepříjemný,
 - tón ukládání trestu,
 - domlouvat se s rodiči na postupech (někdy),
 - přirozené následky,
 - být konkrétní – jak se napraví chyba,
 - předcházet,
 - přiměřenost trestu, žák musí trestu rozumět,
 - postup v zájmu žáka, není to učitelova zlovůle,
 - trest v souladu s politikou školy,...

Modifikace chování ve třídě (Fontana)

vycházejí z toho, že:

- učitel je **modelem**, musí si všímat vlastního chování
- chování je možné **popsat**, je třeba přesně popsat to, co se má změnit
- chování je **naučené**
- chování je možné **změnit** (změna posilujících reakcí, které chování vyvolávalo – behaviorální přístup)
- zákon účinku – chování má nějaký **účel**, něčeho chtějí dosáhnout **porozumění a kontextu**
- důležitost (nesprávná interpretace prostředí dítětem – kognitivní přístup)

Autoritou proti nekázni

- Jak si udržíte autoritu?
(napište 5 tvrzení)
- Vyberte kartu: čím si autoritu rozhodně nezískáte (jaký by učitel neměl být?)
- Rozdělte se do skupin po 4-5
- Prodiskutujte. V plénu: hlavní sdělení z Vaší diskuse.

Teorie sociální moci (Raven, French)

Osobnostní („soft power“)

- Referenční (líbí se mi...)
- Expertní (je to odborník...)

Organizační, poziční („hard“)

- Legitimní (má na to právo...)
- Donucovací (můžu být potrestán...
může mě potrestat)
- Odměňovací (dostanu pochvalu...
může mě odměnit)

Nakreslete graf sociální moci. Jak to chcete mít?

Řízení třídy

Typy problémového chování ve třídě

R. Dreikurs

- **upoutávání pozornosti** (žák má pocit, že když spolupracuje, nikdo si ho nevšimá - projevit nezájem, ignorovat)
- **boj o moc** (provokace učitele, když žáci nemohou dělat, co chtějí – nazvat hru a odmítnout ji)
- **snaha pomstít se** (hořkost po prohraném boji o moc – pojmenovat hru, neztrácet tím čas)
- **stavění vlastní neschopnosti na odiv** (aby se žák nemusel o nic snažit – pomoci žákům rozeznat a pojmenovat vlastní postoj).

Zvládání třídy

- Techniky organizace výuky a motivace žáků. Učitel - manažer školní třídy (atmosféra společného dosahování cíle, týmy...).
- Podpora „podnikatelské“ atmosféry:
- využití začátku roku (domluvy, normy, podmínky, představy žáků...)
- pečlivá konkrétní příprava a organizace výuky
- zkrácení přechodových časů na minimum
- výběr stylu komunikace (práce s chybou, obavy...)
- jasné stanovení požadavků
- být vzorem „podnikatelského“ postoje

Demokratické třídy

R. Dreikurs

- žáci spolurozhodují o pravidlech chování
- žáci jsou vystaveni logickým důsledkům svého chování
- žáci jsou vnitřně motivováni.

Zásady...

- Přiměřenost chování učitele: důslednost, ale respekt k situaci – rozhodovat se v kontextu souvislostí. Respekt k potřebám žákům. I učitel má své potřeby: *je třeba žákům jasně říci, co od nich potřebujeme.*
- Důležitost neverbálních signálů ...Nechovat se rušivě.
- Aktivizace žáků, spolupráce.
- Vyhnout se nálepkování (hovořit o činnosti, chybě ne o člověku).
- Nepoužívat prázdná slova/sdělení
- Mluvit pouze k člověku, kterého se věc týká.
- Přijímání pocitů a vyjadřování pocitů.
- Asertivní chování

Prožitkové aktivity

- **Pracuje s prožitkem jako formativním prvkem**
- **Kultivujeme emoční projevy, vedeme k sebepoznání, sebeuvědomění a sebepřijetí**
- **Pro efektivitu je nutné dodržovat metodiku**
- **Jasný cíl**
- **Zvažujeme časové možnosti**
- **Dobře vybíráme techniky**
- **Zvážíme specifika třídy**
- **Zvážíme rizika programu**
- **Způsob poskytování ZV (vždy pozitivní), pozor na degradaci, humor s taktem**
- **Pozor na „otevírání“ žáků – práce s emocemi**

Komunikace – poradenství, zvládání (R. Braun)

Vytvořme prostředí (vztah, důvěra)

Dobře pozorujme

Dejme najevo, že nás problém zajímá

Nebagatelizujme

Emočně žáka přijímejme

Čekejme na pozvání

Nemoralizujme

Neradme

Neslibujme nemožné

Nesnažme se o nemožné (neobětovat se)

Nebojme se přiznat, že nevíme

Budme průvodci dítěte v problému

Dokumentujme poctivě

Supervidujme svou práci